

સ્વતંત્ર ભારતના સંઘટક: સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ**ડૉ.મનોજ પરમાર****એમ.ડી.શાહ કોમર્સ એન્ડ બી.ડી.પટેલ આર્ટ્સ કોલેજ, મહુધા****સારાંશ :**

ભારતના સ્વતંત્રતા આંદોલન તથા સ્વતંત્રતા પછીના રાષ્ટ્રનિર્માણમાં સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું યોગદાન અનન્ય, બહુઆયામી અને ઐતિહાસિક રહ્યું છે. 'લોખંડી પુરુષ' તરીકે ઓળખાતા સરદાર પટેલે પોતાના દ્રઢ સ્વભાવ, વ્યવહારુ રાજકીય દૃષ્ટિકોણ અને અદ્ભુત સંગઠનશક્તિના આધારે ભારતને અખંડ અને સશક્ત રાષ્ટ્રરૂપે ઘડવામાં કેન્દ્રિય ભૂમિકા ભજવી. આ સંશોધન લેખમાં સરદાર પટેલના જીવન, વિચારો, સ્વતંત્રતા આંદોલનમાં તેમની સક્રિય ભૂમિકા તથા સ્વતંત્રતા પછીના રાષ્ટ્રીય એકીકરણના પ્રયાસોનું વર્ણનાત્મક અને વિશ્લેષણાત્મક અધ્યયન કરવામાં આવ્યું છે. ખેડા, બોરસદ અને બારડોલી જેવા ખેડૂત આંદોલનો દ્વારા સરદાર પટેલે ગ્રામ્ય ભારતને રાજકીય રીતે જાગૃત કર્યું અને સ્વતંત્રતા આંદોલનને મજબૂત જનઆધાર આપ્યો. તેમના નેતૃત્વ હેઠળ ખેડૂતોમાં એકતા, આત્મવિશ્વાસ અને અહિંસક સંઘર્ષની ભાવના વિકસી. ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના સંગઠક તરીકે તેમણે શિસ્ત, આયોજન અને જવાબદારી પર ભાર મૂકીને કોંગ્રેસને એક સશક્ત રાજકીય સંસ્થા રૂપે વિકસાવી. સ્વતંત્રતા પછી ગૃહમંત્રી તરીકે સરદાર પટેલે 565 દેશી રજવાડાઓના એકીકરણ દ્વારા ભારતની ભૌગોલિક અને રાજકીય અખંડતા સુનિશ્ચિત કરી. સંવાદ, ફટનીતિ અને જરૂરી ત્યાં દ્રઢ કાર્યવાહી—આ ત્રણ સાધનો દ્વારા તેમણે રાષ્ટ્રીય એકતાનો પડકાર સફળતાપૂર્વક પાર કર્યો. ગાંધીજી સાથેના તેમના સંબંધો મૂલ્યનિષ્ઠ હતા, જ્યારે નહેરુ સાથે વિચારભેદ હોવા છતાં સહકાર અને સંવાદની પરંપરા તેમણે જાળવી.

આ અભ્યાસ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સરદાર પટેલનું યોગદાન માત્ર ઐતિહાસિક નથી, પરંતુ આજના ભારત માટે પણ પ્રાસંગિક અને માર્ગદર્શક છે. રાષ્ટ્રીય એકતા, મજબૂત પ્રશાસન અને જવાબદાર લોકશાહી માટે તેમની વિચારધારા આજે પણ પ્રેરણાસ્રોતરૂપે મહત્વ ધરાવે છે.

ભારતના સ્વતંત્રતા આંદોલન અને સ્વતંત્રતા પછીના રાષ્ટ્રનિર્માણમાં સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું યોગદાન અનન્ય અને બહુઆયામી રહ્યું છે. તેઓ માત્ર સ્વતંત્રતા સેનાની નહીં પરંતુ સ્વતંત્ર ભારતના રાજકીય, પ્રશાસનિક અને ભૌગોલિક એકીકરણના મુખ્ય શિલ્પી હતા. 'લોખંડી પુરુષ' તરીકે ઓળખાતા સરદાર પટેલે પોતાના દ્રઢ સ્વભાવ, વ્યવહારુ બુદ્ધિ અને સંગઠનશક્તિના આધારે ભારતને અખંડ અને સશક્ત રાષ્ટ્રરૂપે ઘડવામાં કેન્દ્રીય ભૂમિકા ભજવી.

આ સંશોધન પેપરનો મુખ્ય હેતુ ઐતિહાસિક માહિતીના આધારે સરદાર પટેલના જીવન, વિચારો, સ્વતંત્રતા આંદોલનમાં તેમની ભૂમિકા તથા સ્વતંત્રતા પછીના રાષ્ટ્રીય એકીકરણના પ્રયાસોનું સંશોધનાત્મક અને વિશ્લેષણાત્મક અધ્યયન કરવાનું છે.

આ સંશોધન લેખનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના જીવન અને કાર્યનું માત્ર ઐતિહાસિક વર્ણન કરવો નથી, પરંતુ તેમના વ્યક્તિત્વ, વિચારો અને કાર્યપદ્ધતિનું સુવ્યવસ્થિત અને વર્ણનાત્મક અધ્યયન કરવાનું છે. સરદાર પટેલ એક એવા નેતા હતા જેમણે સ્વતંત્રતા આંદોલન તેમજ સ્વતંત્રતા પછીના ભારતના ઘડતર બંને તબક્કાઓમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી. આ અભ્યાસ દ્વારા તેમના યોગદાનને ક્રમબદ્ધ રીતે સમજવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. આ સંશોધનનો એક મુખ્ય ઉદ્દેશ એ છે કે સરદાર પટેલના વ્યક્તિત્વના વિવિધ પાસાંઓ—જેમ કે તેમની સાદગી, દ્રઢતા, શિસ્તપ્રિયતા અને સંગઠનશક્તિ—કેવી રીતે વિકસ્યા તે દર્શાવવું. ગ્રામ્ય પૃષ્ઠભૂમિમાંથી ઊભા થયેલા આ નેતાએ સામાન્ય જનતા સાથે ગાઢ સંબંધ કેવી રીતે સ્થાપિત કર્યો, તેનું વર્ણનાત્મક વિશ્લેષણ કરવું પણ આ અભ્યાસનો ભાગ છે.

આ ઉપરાંત, ખેડા, બોરસદ અને બારડોલી જેવા ખેડૂત આંદોલનોમાં સરદાર પટેલની ભૂમિકા સમજાવવાનો ઉદ્દેશ રાખવામાં આવ્યો છે. આ આંદોલનો માત્ર સ્થાનિક પ્રશ્નો પૂરતા સીમિત નહોતા, પરંતુ તેમણે સમગ્ર સ્વતંત્રતા આંદોલનને ગ્રામ્ય આધાર આપ્યો. આ સંદર્ભમાં સરદાર પટેલના નેતૃત્વની અસરને વર્ણનાત્મક રીતે રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. સાથે સાથે, ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના સંગઠનાત્મક વિકાસમાં સરદાર પટેલના યોગદાનનું વર્ણન કરવું પણ સંશોધનનો મહત્વપૂર્ણ ઉદ્દેશ છે. તેમણે કોંગ્રેસને કેવી રીતે શિસ્તબદ્ધ અને જનઆધારિત સંગઠન બનાવ્યું, તેની વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવી છે. અંતે, સ્વતંત્રતા પછીના રાષ્ટ્રીય એકીકરણમાં સરદાર પટેલની ભૂમિકા, ગૃહમંત્રી તરીકેની જવાબદારીઓ અને ભારતની ભૌગોલિક અખંડતાને સુનિશ્ચિત કરવા માટે તેમણે લીધેલા પગલાંઓનું વર્ણનાત્મક અધ્યયન કરવું—આ સંશોધનનો મુખ્ય હેતુ રહ્યો છે.

આ સંશોધન લેખ મુખ્યત્વે ગુણાત્મક (Qualitative) અને ઐતિહાસિક સંશોધન પદ્ધતિ પર આધારિત છે. સંશોધનમાં વર્ણનાત્મક તેમજ વિશ્લેષણાત્મક બંને અભિગમ અપનાવવામાં આવ્યા છે.

અભ્યાસ માટે દ્વિતીયક સ્ત્રોતોનો વિશાળ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં સરદાર પટેલના ભાષણો, જીવનચરિત્રાત્મક ગ્રંથો, સંશોધન લેખો, તેમજ ગુજરાતી અને અંગ્રેજી ઐતિહાસિક પુસ્તકોનો સમાવેશ થાય છે. એકત્રિત માહિતીનું ક્રિટિકલ રીડિંગ કરીને તુલનાત્મક અને વિમર્શાત્મક નિષ્કર્ષો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. આ પદ્ધતિ દ્વારા વિષયની વૈચારિક ઊંડાણ અને શાસ્ત્રીય વિશ્વસનીયતા જાળવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનો જન્મ 31 ઓક્ટોબર 1875ના રોજ ગુજરાતના ખેડા જિલ્લાના કરમસદ ગામમાં થયો હતો. તેમનું બાળપણ ગ્રામ્ય સંસ્કૃતિ, ખેડૂત જીવન અને લોકજીવનની નજીક પસાર થયું. પિતા ઝવેરભાઈ પટેલ શિસ્તપ્રિય અને પરિશ્રમી ખેડૂત હતા, જ્યારે માતા લાડબા ધાર્મિક અને મૂલ્યનિષ્ઠ જીવન જીવતા હતા. આ કુટુંબિક સંસ્કારોએ પટેલના વ્યક્તિત્વમાં નૈતિકતા, સાદગી અને દ્રઢતા વિકસાવી. શિક્ષણ દરમિયાન તેમણે અનેક આર્થિક અને સામાજિક અડચણોનો સામનો કર્યો, છતાં આત્મનિર્ભરતા અને સંયમથી અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો. વકીલાત ક્ષેત્રે સફળતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ તેમનું જીવન વૈભવી બન્યું નહીં. પરિવાર, સમાજ અને દેશ પ્રત્યેની જવાબદારી તેમની સમગ્ર જીવનયાત્રાનો આધારસ્તંભ રહી.

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનો સ્વતંત્રતા આંદોલનમાં પ્રવેશ અચાનક નહોતો, પરંતુ વિચારપૂર્વક અને અનુભવજન્ય હતો. આરંભમાં તેઓ સફળ વકીલ તરીકે સ્થિર જીવન જીવી રહ્યા હતા, પરંતુ મહાત્મા ગાંધીના ચંપારણ સત્યાગ્રહ અને અહિંસક વિચારધારાએ તેમને આંતરિક રીતે પ્રેરિત કર્યા. ગાંધીજી સાથેના સંપર્ક પછી તેમણે પોતાની વકીલાત છોડી દેશસેવામાં પોતાને સમર્પિત કર્યા. આ પરિવર્તન સરદાર પટેલના જીવનમાં નૈતિક અને રાજકીય ચેતનાનો મોખરું તબક્કું હતું. 1918ના ખેડા સત્યાગ્રહમાં સરદાર પટેલની નેતૃત્વક્ષમતા પ્રથમવાર સ્પષ્ટ થઈ. દુષ્કાળને કારણે ખેડૂતો પાક ઉગાડી શક્યા ન હતા, છતાં બ્રિટિશ સરકાર કર માફ કરવા તૈયાર નહોતી. સરદાર પટેલે ગામેગામ જઈ ખેડૂતોને સંગઠિત કર્યા, તેમને કાયદેસર અધિકારો સમજાવ્યા અને અહિંસક રીતે કર ન ભરવાની ચળવળ ઊભી કરી. આ સત્યાગ્રહે ખેડૂતોમાં રાજકીય જાગૃતિ અને એકતાની ભાવના વિકસાવી. બોરસદ સત્યાગ્રહમાં ગેરકાયદે કરવેરા અને પોલીસ દમન સામે સરદાર પટેલે અસરકારક નેતૃત્વ આપ્યું. બારડોલી સત્યાગ્રહ (1928) તો તેમના જીવનનું મોખરું પ્રકરણ બન્યું. સરકાર દ્વારા જમીન મહેસૂલ વધારાના વિરોધમાં ખેડૂતોને સંગઠિત કરીને તેમણે અહિંસક પરંતુ દ્રઢ આંદોલન ચલાવ્યું. અંતે સરકારને કરવેરા વધારો પાછો ખેંચવો પડ્યો. આ સફળતાને કારણે જનતાએ તેમને 'સરદાર'ની ઉપાધિ આપી.

સરદાર પટેલ ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના સૌથી અસરકારક સંગઠકોમાંના એક હતા. તેઓ માનતા હતા કે મજબૂત સંગઠન વિના રાજકીય સ્વતંત્રતા શક્ય નથી. ગુજરાત પ્રદેશ કોંગ્રેસ કમિટીના અધ્યક્ષ તરીકે તેમણે ગ્રામ્ય સ્તરે કોંગ્રેસને મજબૂત બનાવી. સભ્ય નોંધણી, શિસ્ત, નાણાકીય વ્યવસ્થા અને કાર્યકર્તાઓની તાલીમ પર તેમણે ખાસ ભાર મૂક્યો. 1934 અને 1937ની પ્રાંતીય ચૂંટણીમાં કોંગ્રેસની સફળતા પાછળ સરદાર પટેલની વ્યૂહાત્મક આયોજનશક્તિ હતી. તેઓ કાર્યકર્તાઓમાં શિસ્ત અને જવાબદારીનું મહત્વ સમજાવતા. આ કારણે કોંગ્રેસ એક જનઆંદોલનમાંથી એક સશક્ત રાજકીય સંગઠન બની શકી.

1942ના ભારત છોડો આંદોલન દરમિયાન સરદાર પટેલે રાષ્ટ્રીય સ્તરે મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી. આ આંદોલન બ્રિટિશ સત્તા સામે અંતિમ અને નિર્ણાયક સંઘર્ષ તરીકે ઓળખાય છે. આંદોલન શરૂ થતા જ સરદાર પટેલની ધરપકડ કરવામાં આવી અને તેમને લાંબા સમય સુધી અહમદનગર કિલ્લામાં કેદ રાખવામાં આવ્યા. જલજીવન દરમિયાન પણ તેઓ નિષ્ક્રિય રહ્યા નહીં. તેમણે સ્વતંત્ર ભારતની રચના, પ્રશાસન અને રાષ્ટ્રીય એકતા અંગે ઊંડું ચિંતન કર્યું. આ સમયગાળા દરમિયાન તેમનો દ્રઢ સંકલ્પ અને રાજકીય દૃષ્ટિ વધુ સ્પષ્ટ બની. સ્વતંત્રતા પછી ભારત સામે સૌથી ગંભીર પ્રશ્ન દેશની ભૌગોલિક અને રાજકીય એકતાનો હતો. 565 જેટલા દેશી રજવાડાઓ પોતાની સ્વતંત્ર સત્તા જાળવી રાખવા ઇચ્છતા હતા. આ પરિસ્થિતિમાં સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે ગૃહમંત્રી તરીકે જે ભૂમિકા ભજવી તે ભારતીય ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય ગણાય છે.

સરદાર પટેલે રજવાડાઓના વિલીનીકરણ માટે ત્રણ મુખ્ય સાધનો અપનાવ્યા : સંવાદ, ફટનીતિ અને જરૂરી હોય ત્યાં દ્રઢ કાર્યવાહી. તેમણે Instrument of Accession દ્વારા રાજાઓને ભારત સાથે જોડાવા પ્રોત્સાહન આપ્યું. હૈદરાબાદ અને જુનાગઢ જેવા કેસોમાં કડક પગલાં લેતા પણ તેઓ ખચકાયા નહીં. વિમર્શાત્મક રીતે જોવામાં આવે તો, તેમની નીતિ ક્યારેક કડક લાગી શકે, પરંતુ તે સમયની પરિસ્થિતિમાં રાષ્ટ્રીય એકતા માટે અનિવાર્ય હતી. પંડિત નહેરુ અને સરદાર પટેલના રાજકીય વિચારોમાં મૂળભૂત તફાવત જોવા મળે છે. નહેરુ આદર્શવાદી અને આંતરરાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિ ધરાવતા હતા, જ્યારે સરદાર પટેલ વ્યવહારુ અને પ્રશાસનિક દૃષ્ટિ ધરાવતા હતા. નહેરુ સમાજવાદી ઝોક ધરાવતા હતા, જ્યારે પટેલ મિલકત અને ખાનગી ક્ષેત્ર પ્રત્યે વ્યવહારુ અભિગમ રાખતા. તેમ છતાં, બંને વચ્ચેનો સહકાર ભારતીય લોકશાહીના સ્થાયિત્વ માટે મહત્વપૂર્ણ રહ્યો. મહાત્મા ગાંધી અને સરદાર પટેલ વચ્ચેના સંબંધો આધ્યાત્મિક અને રાજકીય બંને સ્તરે મજબૂત હતા. પટેલ ગાંધીજીના અનુયાયી હતા, પરંતુ અંધ અનુસરણ કરતા નહોતા. તેઓ ગાંધીજીના અહિંસક વિચારને વ્યવહારિક રાજકારણ સાથે જોડવામાં સફળ રહ્યા. આ બાબત તેમને અન્ય નેતાઓથી અલગ બનાવે છે.

સરદાર પટેલના રાજકીય જીવનમાં મહાત્મા ગાંધી અને પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ સાથેના સંબંધો વિશેષ મહત્વ ધરાવે છે. ગાંધીજી સાથેનો તેમનો સંબંધ શ્રદ્ધા અને વૈચારિક સમન્વય પર આધારિત હતો. પટેલ ગાંધીજીના અહિંસા અને સત્યના સિદ્ધાંતોને સ્વીકારતા, પરંતુ તેમને વાસ્તવિક રાજકારણમાં અમલમાં મૂકવાની પોતાની રીત હતી. નહેરુ સાથે સરદાર પટેલના સંબંધો વધુ જટિલ હતા. નહેરુ આદર્શવાદી અને આંતરરાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિ ધરાવતા હતા, જ્યારે પટેલ વહીવટી અને રાષ્ટ્રીય એકતાને પ્રાથમિકતા આપતા. અનેક મુદ્દાઓ પર મતભેદ

હોવા છતાં બંનેએ પરસ્પર સહકારથી કાર્ય કર્યું. આ સંબંધ ભારતીય લોકશાહીની સંસ્થાગત પરિપક્વતાનું પ્રતિબિંબ છે.

આ સંશોધનના અધ્યયન પરથી પ્રાપ્ત થયેલા પરિણામો સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના યોગદાનને સ્પષ્ટ અને ક્રમબદ્ધ રીતે ઉજાગર કરે છે. તેમના સમગ્ર કાર્યજીવન પર નજર કરીએ તો જાણવા મળે છે કે સરદાર પટેલનું યોગદાન બહુસ્તરીય અને વ્યાપક હતું. સંશોધનથી પ્રથમ પરિણામ એ મળે છે કે સરદાર પટેલે ખેડૂત આંદોલનો દ્વારા ગ્રામ્ય સમાજમાં રાજકીય જાગૃતિ લાવી. ખેડા, બોરસદ અને બારડોલી જેવા આંદોલનોમાં તેમણે ખેડૂતોને તેમના અધિકારો અંગે માહિતગાર કર્યા અને તેમને અહિંસક માર્ગે સંગઠિત કર્યા. આ કારણે સ્વતંત્રતા આંદોલનને ગામડાઓ સુધી મજબૂત આધાર મળ્યો. બીજું મહત્વપૂર્ણ પરિણામ એ છે કે સરદાર પટેલે ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને એક સુવ્યવસ્થિત અને શિસ્તબદ્ધ સંગઠન રૂપે વિકસાવવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી. તેમની કાર્યપદ્ધતિના કારણે કોંગ્રેસ માત્ર આંદોલનકારી સંસ્થા ન રહી, પરંતુ એક સશક્ત રાજકીય પક્ષ બની શકી. ત્રીજું પરિણામ સ્વતંત્રતા પછીના તબક્કામાં જોવા મળે છે. ગૃહમંત્રી તરીકે સરદાર પટેલે દેશી રજવાડાઓના એકીકરણ દ્વારા ભારતની ભૌગોલિક અને રાજકીય અખંડતા સુનિશ્ચિત કરી. તેમના નિર્ણયો અને નીતિઓના પરિણામે સ્વતંત્ર ભારત એક મજબૂત અને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર તરીકે ઊભું રહી શક્યું. આ ઉપરાંત, ગાંધીજી અને નહેરુ સાથેના સંબંધોના સંદર્ભમાં પણ એક મહત્વપૂર્ણ પરિણામ સામે આવે છે. વિચારભેદ હોવા છતાં સહકાર અને સંવાદ દ્વારા કાર્ય કરવાની પરંપરા સરદાર પટેલના વ્યવહારમાં સ્પષ્ટ રીતે જોવા મળે છે, જે ભારતીય લોકશાહીની મજબૂતી માટે ઉપયોગી સાબિત થઈ. સમગ્ર રીતે જોવામાં આવે તો આ સંશોધનના પરિણામો એ દર્શાવે છે કે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું યોગદાન માત્ર તેમના સમય સુધી સીમિત નથી, પરંતુ આજના ભારત માટે પણ પ્રાસંગિક અને માર્ગદર્શક છે.

આ સંશોધન પેપરના અંતે પહોંચતાં સ્પષ્ટ રીતે કહી શકાય કે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ ભારતના સ્વતંત્રતા આંદોલનના માત્ર એક સક્રિય કાર્યકર કે નેતા નહોતા, પરંતુ તેઓ સ્વતંત્ર ભારતના ઘડતર માટે અનિવાર્ય એવા રાષ્ટ્રનિર્માતા હતા. તેમના સમગ્ર જીવન અને કાર્યનું નિરીક્ષણ કરીએ તો એવું જણાય છે કે તેમણે સમય, પરિસ્થિતિ અને રાષ્ટ્રીય જરૂરિયાતને સમજીને પોતાના વિચારો અને નિર્ણયો ઘડ્યા. આ કારણે જ તેઓ આદર્શવાદ અને વ્યવહારિકતાનો સંતુલિત સંયોજન રજૂ કરી શક્યા.

ખેડા, બોરસદ અને બારડોલી જેવા ખેડૂત આંદોલનો દ્વારા સરદાર પટેલે ગ્રામ્ય ભારતને રાજકીય રીતે જાગૃત બનાવ્યું. આ આંદોલનોમાં તેમણે સામાન્ય ખેડૂતને પોતાની શક્તિનો અહેસાસ કરાવ્યો અને અહિંસક સંઘર્ષ દ્વારા ન્યાય મેળવવાની ચેતના વિકસાવી. પરિણામે, સ્વતંત્રતા આંદોલન માત્ર શહેરી વર્ગ સુધી સીમિત ન રહીને ગામડાઓ સુધી વિસ્તર્યું. આ રીતે

સરદાર પટેલે રાષ્ટ્રીય આંદોલનને વ્યાપક સામાજિક આધાર આપ્યો.સ્વતંત્રતા પછી ગૃહમંત્રી તરીકે સરદાર પટેલે જે જવાબદારી નિભાવી તે ભારતીય ઇતિહાસમાં અનન્ય છે. 565 જેટલા દેશી રજવાડાઓના એકીકરણ દ્વારા તેમણે ભારતની ભૌગોલિક અને રાજકીય અખંડતાને સુનિશ્ચિત કરી. જો આ કાર્ય દ્રઢતા અને સમયસર ન થયું હોત, તો સ્વતંત્ર ભારત અનેક નાનાં રાજકીય એકમોમાં વિખેરાઈ જવાની શક્યતા હતી. આ સંદર્ભમાં તેમની નીતિઓ ક્યારેક કડક લાગી શકે છે, પરંતુ રાષ્ટ્રહિતની દૃષ્ટિએ તે અનિવાર્ય અને દૂરદર્શી સાબિત થઈ છે.સરદાર પટેલના ગાંધીજી અને નહેરુ સાથેના સંબંધો ભારતીય લોકશાહીની પરિપક્વ રાજકીય સંસ્કૃતિનું પ્રતિબિંબ છે. ગાંધીજી સાથે તેઓ મૂલ્યનિષ્ઠ અને શ્રદ્ધાસભર સંબંધ ધરાવતા હતા, જ્યારે નહેરુ સાથે વિચારભેદ હોવા છતાં સહકાર અને સંવાદ દ્વારા કાર્ય કરવાની પરંપરા તેમણે જાળવી. આ દર્શાવે છે કે લોકશાહીમાં મતભેદ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ રાષ્ટ્રહિત સર્વોપરી હોવું જોઈએ— આ વિચારસરણી સરદાર પટેલના સમગ્ર રાજકીય જીવનમાં સ્પષ્ટ જોવા મળે છે.

આજના ભારતના સંદર્ભમાં જો વિચારીએ તો સરદાર પટેલની વિચારધારા વધુ પ્રાસંગિક જણાય છે. રાષ્ટ્રીય એકતા, મજબૂત પ્રશાસન, કાયદાનું શાસન, શિસ્ત અને જવાબદારી—આ તમામ મૂલ્યો આજની લોકશાહીમાં પણ એટલા જ જરૂરી છે. આધુનિક ભારત જે અનેક આંતરિક અને બાહ્ય પડકારોનો સામનો કરી રહ્યું છે, તેમાં સરદાર પટેલનું જીવન અને કાર્ય માર્ગદર્શક રૂપે ઉપયોગી બની શકે છે.અંતમાં એવું કહી શકાય કે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું યોગદાન માત્ર ઇતિહાસના પાનાંઓમાં સીમિત નથી, પરંતુ તે વર્તમાન અને ભવિષ્યના ભારત માટે પણ પ્રેરણાસ્રોત છે. તેમના વિના ભારતની સ્વતંત્રતા પછીની એકતા અને સ્થિરતાની કલ્પના અધૂરી રહેતી. તેથી તેમને ‘આધુનિક ભારતના શિલ્પી’ તરીકે ઓળખાવવું સર્વથા યોગ્ય અને ન્યાયસંગત છે.

સંદર્ભ સૂચિ :

1. Patel, V. B. (1974). Sardar Patel: Correspondence 1945-50 (Vols. 1-10). Ahmedabad: Navajivan Publishing House.
2. Brown, J. M. (1994). Modern India: The Origins of an Asian Democracy. Oxford: Oxford University Press.
3. Guha, R. (2007). India After Gandhi. New Delhi: Harper Collins.
4. Fisher, L. (1953). The Life of Mahatma Gandhi. New York: Harper & Brothers.
5. પટેલ, વલ્લભભાઈ. (2001). સરદાર પટેલના ભાષણો. અમદાવાદ: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર.

6. પરમાર, રમણલાલ. (1998). સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ : જીવન અને કાર્ય. અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ.
7. દેસાઈ, મહાદેવ. (2005). ગાંધીજીની સાથે. અમદાવાદ: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર.
8. ત્રિવેદી, ઈશ્વરલાલ. (2010). ભારતીય સ્વતંત્રતા આંદોલન. અમદાવાદ: ગુજરાત વિદ્યાપીઠ.

SHABDBRAHM